

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Haziran/June 2026, s. 16: 141-178

**Temsili Düşük ve Yüksek Olan Gruplar Arasındaki Kökleşmiş Çatışmanın
Nedenleri ve Olası Çözümleri**

Grounded Conflict Between Groups with Low and High Representation:
Causes and Potential Solutions

Sami ÇOKSAN

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
Doktora Sonrası Araştırmacı, Western Üniversitesi,
Ekonomik ve Sosyal Trendler Çalışma Grubu
Assist. Prof., Erzurum Technical University, Faculty of Letters,
Department of Psychology &
Postdoc. Res., Western University, Network for Economic and Social Trends
Sami.coksan@erzurum.edu.tr & scoksan@uwo.ca

ORCID: 0000-0003-2942-1506

ROR ID: <https://ror.org/038pb1155>

DOI: 10.56720/msbd.2026.s16.413

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Kasım / November 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Mayıs / May 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran / June 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Çoksan, Sami. “Temsili Düşük ve Yüksek Olan Gruplar Arasındaki Kökleşmiş Çatışmanın Nedenleri ve Olası Çözümleri”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (Haziran 2026): 141-178. <https://doi.org/10.47424/10.56720/msbd.2026.s16.413>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <https://mevusbd.com> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu araştırma, güç asimetrisinin derin olduğu ve kültürel varoluşun tehdit altında hissedildiği bağlamlar için çözümü güç çatışma kavramını genişleterek kökleşmiş çatışma çerçevesini önermektedir. Kökleşmiş çatışma, dil kısıtlamaları, egemen grubun çatışmayı inkârı ve temsili az olan grubun kendi kaderini tayin talebi ile belirlenmektedir. Bu kavramsallaştırmaya düşük temsiliyete sahip topluluk birlikleri yol göstermektedir. Sosyal kimlik yaklaşımı temelinde, sınırlı kaynaklar, önyargılı bilgi işleme, grup temelli duygular, kültürel ve toplumsal uzlaşmazlıklar, toplumsal onay eksikliği, yıkıcı rekabet ve artmış farklılaşma gibi çok katmanlı nedenlerin çatışmayı kalıcılaştırdığı tartışılmaktadır. Bu çalışma, temasın sınırlılıklarını not ederek, psikososyal (örneğin, ortak üst kimlik, perspektif alma, duygu düzenleme), yapısal ve siyasal (örneğin, güç asimetrisini dengeleme, özerklik seçenekleri, uluslararası destek), kültürel barış inşası (örneğin, dil ve hafıza odaklı süreçler) ve dönüşüm yaklaşımının entegrasyonunu önermektedir. Bu çalışma, batılı, eğitilmiş, endüstrileşmiş, sosyo-ekonomik seviyesi yüksek ve demokratikleşmiş toplumlardan elde edilen batı merkezli alan yazına alternatif, kapsayıcı bir paradigma sunmakta ve temsili az gruplar üzerinde ampirik sınamalar için yol haritası sağlamayı hedeflemektedir. Çalışma kuramsal katkı, kimlik, güç ve tanınma boyutlarını birlikte ele alan bütüncül bir model için çeşitli önerileri sosyal kimlik yaklaşımı açısından tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kökleşmiş çatışma, çözümü güç çatışmalar, gruplar arası çatışmalar, çatışma çözümü, grup temsiliyetleri.

Abstract

This research proposes the rooted conflict framework, an expansion of the intractable conflict concept, for contexts characterized by deep power asymmetries and a perceived threat to cultural existence. Entrenched conflict is defined by language restrictions, the dominant group's denial of the conflict, and the underrepresented group's demand for self-determination. This conceptualization is guided by associations of underrepresented communities. Rooted in the social identity approach, it is argued that multi-layered factors perpetuate the conflict, including limited resources, biased information processing, group-based emotions, cultural and societal intransigence, a lack of social validation,

destructive competition, and increased differentiation. Noting the limitations of contact, this study proposes an integration of psychosocial (e.g., common superordinate identity, perspective-taking, emotion regulation), structural and political (e.g., balancing power asymmetry, options for autonomy, international support), cultural peacebuilding (e.g., language and memory-focused processes), and transformative approaches. This study presents an inclusive paradigm as an alternative to the Western-centric literature derived from Western, Educated, Industrialized, Rich, and Democratic societies, and aims to provide a roadmap for empirical testing among underrepresented groups. As a theoretical contribution, the study discusses various proposals from the social identity approach for a holistic model that simultaneously addresses the dimensions of identity, power, and recognition.

Keywords: Rooted conflict, intractable conflict, intergroup conflict, conflict resolution, group representation.

1. Giriş

Gruplar arası çatışmaların dinamikleri ve çözüm yolları sosyal psikoloji alan yazınında geniş yer bulsa da özellikle güç asimetrisinin derin olduğu ve kültürel varoluşun tehdit altında hissedildiği durumlar için yeni bir kavram-sallaştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, mevcut alan yazındaki çözümlü güç çatışma (*intractable conflict*¹) kavramını genişleterek, dil kısıtlamaları, çatışmanın egemen grupça inkârı ve kendi kaderini tayin talebi gibi unsurlarla şekillenen *kökleşmiş çatışma* kavramını ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel amacı, sınırlı kaynaklardan bilişsel önyargılara kadar uzanan çatışma nedenlerini ele alırken, sosyal temas, adil paylaşım ve müzakere gibi geleneksel çatışma çözüm stratejilerinin başarısını sosyal kimlik yaklaşımı² açısından analiz etmek ve bu kimliklerin işlevini teorik bir çerçevede tartışmaktır.

¹ Daniel Bar-Tal, "Introduction: Conflicts and Social Psychology", *Intergroup Conflicts and Their Resolution* (Psychology Press, 2011), 38.

² Stephen Reicher vd., "The Social Identity Approach in Social Psychology", *The SAGE Handbook of Identities*, kitap editörü Margaret Wetherell - Chandra Mohanty, 45-62 (1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom: SAGE Publications Ltd, 2010), 45-62; Tajfel vd., "An Integrative Theory of Intergroup Conflict", *The Social Psychology of Intergroup Relations* (Brooks/Cole, 1979), 33-37.

2. Yeni Bir Tanımlayıcı Olarak Gruplar Arası Kökleşmiş Çatışma

Sınırlı kaynaklar, eksik veya hatalı bilgi, önyargılı bilgi işleme süreçleri, yıkıcı rekabet, çatışmayı besleyen grup temelli veya gruplar arası duygular, toplumsal ayrışma, kültürel ve toplumsal uzlaşmazlık, artan gruplar arası farklılaşma algısı gibi unsurlar, gruplar arasındaki çatışmaların nedenleridir³. Olumlu sosyal temas kurmak, arabulucu veya müzakereci kullanmak, kaynakları adil biçimde bölüştürerek adaleti sağlamak, sınıflandırma süreçleri üzerinde çalışmak ve diğer grupla iletişim kurmak, çatışmaların sayısını azaltmada kullanılan stratejilerdir⁴. Sosyal kimlik yaklaşımı perspektifinden odaklanıldığında, bu stratejiler gruplar arası çatışmaların çözümünde etkili olmaktadır.

Gruplar arası çatışma, iki ya da daha fazla grubun algılanan ya da gerçek çıkar, değer, kimlik ve kaynaklara ilişkin uyuşmazlıklar temelinde, birbirlerini engelleyici, tehdit edici veya dışlayıcı olarak konumlandıkları, fiziksel şiddet içeren ya da içermeyen, süreklilik gösteren etkileşim ve ilişki örüntülerini ifade eder. Bu çatışmalar yalnızca doğrudan şiddet davranışlarıyla sınırlı olmayıp, yapısal eşitsizlikler, sembolik dışlama, kurumsal düzenlemeler ve söylemsel pratikler yoluyla da sürdürülebilir.⁵ Fiziksel şiddet içeren ve nispeten daha büyük grupları kapsayan gruplar arası çatışmalar için çeşitli tanımlar yapılmış olsa da⁶ son yıllarda *çözümü güç çatışma* terimi⁷ daha sık kullanılmaktadır. Ancak bu kavramsallaştırma farklı açılardan eleştirilebilir.

³ Daniel Bar-Tal, "Introduction: Conflicts and Social Psychology", *Intergroup Conflicts and Their Resolution* (Psychology Press, 2011), 25.

⁴ Daniel Bar-Tal, "Sociopsychological Foundations of Intractable Conflicts", *American Behavioral Scientist* 50/11 (Temmuz 2007), 1430-1453.

⁵ Karl Cordell vd. (ed.), *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict* (Routledge, 2016), 8-9.

⁶ John W. Burton, *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook* (Lanham, Md.: Univ. Pr. of America, 1987); Anat Niv-Solomon, *Cooperation and Protracted Conflict in International Affairs* (Cham: Springer International Publishing, 2017), 44.

⁷ Eugene Weiner, *The Handbook of Interethnic Coexistence* (New York: Continuum, 1998); Bar-Tal, "Introduction"; Peter T. Coleman, "Characteristics of Protracted, Intractable Conflict: Toward the Development of a Metaframework-I.", *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 9/1 (Mart 2003), 1-37.

İlk sorun, neredeyse tüm kavramsallaştırmaların Batılı bir bakış açısını yansıtmasıdır. Özellikle sosyal psikoloji alanında bu problem oldukça yoğun tartışılmaktadır. Henrich ve arkadaşları⁸, psikoloji alan yazınının büyük bir kısmının Batılı, eğitilmiş, endüstrileşmiş, görece zengin ve demokratik toplumlardan toplanan verilere dayandığını, ancak bunun ekolojik geçerlilik açısından oldukça problemliliğini dile getirmektedir. Öte yandan Bleiker ve Brigg⁹, çatışmanın kavramsallaştırılması ve çözümünde Batı merkezli bir modele sıkı sıkıya bağlı kalmanın, kültürler arası farklılıkları değerlendirme yeteneğini sınırladığını belirtmektedir.

Diğer bir sorun ise kavramsallaştırmaları destekleyen ampirik çalışmaların belirli gruplar üzerinde yürütülmesidir. Örneğin, alanın önde gelen araştırmacıları¹⁰ gruplar arası çatışmayı, İsrail-Filistin, Protestan-Katolik, Beyaz-Siyah, Tutsi-Hutu veya Sırp-Boşnak gibi sınırlı örnekler üzerinden kavramsallaştırmışlardır. Her ne kadar örneklerinde farklı gruplardan bahsetseler de bu çatışmaların birçoğunda şiddet unsurları azalmış, çatışmayı azaltmaya yönelik müdahale programları uygulanmış veya grupların bağlı oldukları otoriteler çatışmayı çözmek için güç kullanmıştır. Bu nedenle alan yazında yer alan gruplar arası çatışma verileri, homojenlikleri ve benzerlikleri açısından eleştirilebilir.

Bu makalede dile getirilen *kökleşmiş çatışma* kavramı, çözümü güç çatışmaların yedi özelliğinden dördüne doğrudan karşılık gelir: tarihsel bir geçmişe sahiptir, en temel insani ihtiyaçlar bile çatışmayı tetikleyebilir, sıfır toplamlı bir oyun olarak görülür ve yaşamın merkezinde yer alır¹¹. Diğer iki özellik ise kökleşmiş çatışmalarda daha belirgindir. Fiziksel şiddet, çatışmanın çözümü olarak görülür ve silahlı mücadeleler bu tür çatışmalarda sıkça yaşanır. Güç

⁸ Joseph Henrich vd., "The Weirdest People in the World?", *Behavioral and Brain Sciences* 33/2-3 (Haziran 2010), 61-83.

⁹ Morgan Brigg - Roland Bleiker, *Mediating across Difference: Oceanic and Asian Approaches to Conflict Resolution* (Honolulu: University of Hawaii Press, 2014), 1-15.

¹⁰ Sam E. Baroni, "Peacemaking in International Conflict: Methods and Techniques", *Peace & Change* 35/3 (Temmuz 2010), 531-533; Bar-Tal, "Introduction"; Ronald J. Fisher, *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution* (New York, NY: Springer New York, 1990), 27.

¹¹ Bar-Tal, "Introduction", 30.

asimetrisinden kaynaklanan sınırlı bilgi akışı nedeniyle temsili az olan grup küresel otoritelerden nadiren yardım isteyebilir. Ayrıca kökleşmiş çatışmalarda şu üç ek özellik daha gözlenmektedir.

Bunlardan ilki, dil sınırlılığıdır. Temsili az olan grubun dilinin görünürlüğü tehdit olarak algılandığı için dil üzerindeki kısıtlamalar yaygındır. Özellikle anadil eğitimi üzerindeki kısıtlamalar, kültürler arası iletişimi engellemektedir¹². Benzer biçimde, kültür ve geleneklerin aktarımı da olumsuz biçimde değerlendirilmektedir. Dil, tıpkı kültür gibi, varoluşun bir simgesidir¹³. Bir dili inkâr etmek, o dili konuşanları yok etmeye yönelik bir eylemdir¹⁴. Diller üzerindeki yasaklar, temsili az olan grubun üyelerinin yeterli eğitim alamamasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu da onları daha düşük ücretli işlerde çalışmaya zorlamaktadır. Yoksullaşan grup üyeleri, güç asimetrisiyle mücadele etme şansını kaybetmektedir.

İkincisi, temsili fazla olan grubun uluslararası toplumun dikkatini çatışma bölgesinden uzaklaştırmak amacıyla çatışmayı inkâr edebilmesidir. Bu durum çatışmayı tek boyutlu bir sürece dönüştürmektedir. Böylece gruplar arası iletişim ve temas en aza inmektedir.

Üçüncüsü ise temsili az olan grubun uzun süredir devam eden şiddetli çatışmalardan kurtulmak için kendi kaderini tayin hakkını kullanmak istemesidir. Özellikle gruplar arasında dil farklılığı olduğunda, çatışmaların ayrılma taleplerini artırdığı bilinmektedir¹⁵. Bu özellikleri taşıyan gruplar üzerine çalışmak, araştırmacıları *Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü* olan UNPO'ya yönlendirmektedir. Buna dayanarak, tarafların *temsili az olan ve temsili fazla olan* gruplar olarak adlandırılması uygundur. Kamerun'daki Anglophone Ambazonianlar, Çin'in kuzeydoğusundaki Uyгурlar, Cezayir'deki Kabililer,

¹² Stella Ting-Toomey, "Chapter 1. Intercultural Conflict Interaction Competence: From Theory to Practice", *The Intercultural Dynamics of Multicultural Working*, ed. Maria Manuela Guilherme vd. (Multilingual Matters, 2010), 21-40.

¹³ David Crystal, *Language Death* (Cambridge University Press, 2002), 42-50.

¹⁴ Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity Press, 2008)80-119.

¹⁵ Cordell vd., *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict*, 8-9.

Kamboçya'daki Khmer-Kromlar, Orta Amerika'daki Nahualar ve Güney Amerika'daki Mapuçeler bu temsili az olan gruplardan bazılarıdır.

Bu çalışma, *kökleşmiş çatışma* kavramını ampirik verilerden tamamen bağımsız, soyut bir kuramsal öneri olarak değil, belirli ve tekrar eden toplumsal olguların analitik olarak bir araya getirilmesi sonucunda geliştirmektedir. Kavram, başta UNPO çatısı altında yer alan topluluklar olmak üzere, çeşitli bağlamlarda gözlenen ortak örüntülerden türetilmiştir. Bu örüntüler arasında, temsili az olan gruplara yönelik dil kullanımının ve anadil eğitiminin kısıtlanması, kültürel pratiklerin kamusal alandan dışlanması, çatışmanın egemen aktörler tarafından sistematik biçimde inkâr edilmesi veya güvenlik sorunu olarak çerçevelenmesi, uluslararası tanınmama ve temsil eksikliği, uzun süreli protestolar ve insan hakları ihlallerine ilişkin raporların sürekliliği yer almaktadır. İnsan hakları kuruluşlarının raporları, uluslararası gözlemci belgeleri, eğitim ve dil politikalarına ilişkin resmi düzenlemeler ile uzun erimli protesto ve karşılık verme döngüleri, bu çatışma biçiminin yalnızca zamansal ya da şiddet temelli değil, yapısal, sembolik ve tanınma temelli bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla *kökleşmiş çatışma* kavramı, deneysel verilerden ziyade, farklı bağlamlarda tekrar eden bu ampirik örüntüleri bütüncül bir analitik çerçeve altında açıklama ihtiyacından doğmuştur.

Buradan yola çıkarak, mevcut gruplar arası çatışma alan yazınında kullanılan *çözümü güç çatışma* veya *uzun süreli çatışma* gibi kavramlar, çatışmaların süresini, şiddet düzeyini ve tarihsel sürekliliğini betimlemede işlevsel olmakla birlikte, belirli ampirik örüntüleri açıklamakta sistematik olarak yetersiz kalmaktadır. Özellikle (i) temsili az olan grubun dilinin kurumsal düzeyde kısıtlanması, (ii) temsili fazla olan grubun çatışmanın varlığını inkâr ederek meseleyi güvenlik ya da asayiş sorunu olarak çerçevelemesi ve (iii) bu koşullar altında temsili az olan grubun kendi kaderini tayin talebini bir çıkış yolu olarak formüle etmesi, mevcut kavramların analitik kapsamı dışında kalmaktadır. Bu olguların birlikte ve kalıcı biçimde gözlemlendiği bağlamlarda, çatışmanın neden sosyal temas, müzakere veya adil paylaşım gibi klasik çözüm mekanizmalarına direnç gösterdiği yeterince açıklanamamaktadır. Bu çalışmada *kökleşmiş çatışma*

kavramı, bu tür ampirik örüntüleri tekil değişkenler olarak değil, birbirini besleyen yapısal ve sembolik süreçler olarak ele almayı amaçlayan analitik bir kategori olarak önerilmektedir.

2.1. Kökleşmiş Çatışmalarda Çatışma Nedenleri Neler Olabilir?

Çatışma çözüm stratejilerini tartışmak ve kimlik ile çatışma arasındaki ilişkiyi açıklamak için, çatışmanın nedenlerinin belirtilmesi gerekmektedir. Kökleşmiş çatışmaların nedenleri tek bir boyuta indirgenemez. Aksine, tarihsel eşitsizliklerin, kültürel dışlanmanın ve yapısal adaletsizliklerin iç içe geçtiği çok yönlü bir dinamikten doğmaktadır. Bu tür çatışmalar genellikle sınırlı kaynakların adaletsiz dağıtımı, bilgiye erişimdeki eşitsizlikler, önyargılı bilgi işleme süreçleri ve gruplar arası iletişim kanallarının tıkanmasıyla beslenmektedir. Güç asimetrisi, taraflar arasında karşılıklı anlayışın gelişmesini engellerken, kimlik temelli aidiyetler, bireylerin grup çıkarlarını kişisel çıkarların önüne koymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kökleşmiş çatışmalarda sorun, yalnızca dışsal etkenlerin yarattığı bir anlaşmazlık değildir. Aynı zamanda bireylerin kimliklerine tehdit olarak algıladıkları sosyal temsillerin sürekli yeniden üretilmesidir. Bu durum, hem temsili fazla olan grubun mevcut statükoyu koruma eğilimini hem de temsili az olan grubun tanınma ve eşitlik taleplerini keskinleştirerek çatışmayı kalıcı hale getirmektedir. Bu nedenle bu kavramın nedenlerine odaklanmak oldukça elzemdir. Aşağıda, kökleşmiş çatışma kavramı, normatif bir değerlendirme çerçevesi olarak değil, belirli tarihsel ve yapısal koşullar altında ortaya çıkan bir çatışma türünü analitik olarak tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır.

2.1.1. Sınırlı Kaynaklar

Gruplar arası kökleşmiş çatışmadan söz ederken akla gelen etkenlerden biri sınırlı kaynaklardır. Sherif ve arkadaşları¹⁶ tarafından yapılan öncü araştırmalar, sınırlı kaynakların gruplar arası çatışmayı sosyal ve psikolojik açıdan nasıl başlattığını göstermektedir. Kaynakların sınırlı olduğu durumlarda, bu

¹⁶ Muzafer Sherif (ed.), *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation* (Middletown, Conn: Wesleyan Univ. Press, 1988), 49.

sınırlılıklar bir meydan okuma duygusuna dönüşmektedir¹⁷. Özellikle güç dengesi asimetrik olan gruplar arasındaki sınırlı kaynaklar, çatışmanın temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Güç asimetrisi nedeniyle kaynakların adil olmayan biçimde dağıtılması, düşmanca ideolojileri beslemektedir. Bu durum özellikle temsili az olan grup üyeleri için zorlu yaşam koşulları yaratabilir ve bu da çatışmanın giderek devam etmesine yol açabilmektedir¹⁸.

Eidelson ve Eidelson¹⁹, adil olmayan dağılımın çatışmayı besleyen beş inançtan biri olduğunu belirtmektedir. Malların dağılımındaki dengesizlik, temsili az olan grupların toplu biçimde yoksullaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Yoksulluk, kişiler arası ve gruplar arası şiddetin en güçlü yordayıcılarından biridir²⁰. Ayrıca, dengesiz dağılım kötü yaşam koşullarına yol açmaktadır. Bu durum, temsili az olan grupların sosyal sermayesinin düşmesine neden olmaktadır²¹. Düşük sosyal sermaye, genç grup üyelerinin rehberlikten yoksun kalmasına yol açmaktadır²². Bu da dezavantajların kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Sosyal sermayesi düşük olan grupların şiddeti meşru bir çözüm olarak görme olasılığı daha yüksektir²³.

Temsili fazla olan grup üyeleri arasında sınırlı kaynak algısı farklı dinamikleri harekete geçirmektedir. Kaynaklar kıt olduğunda, bu grubun üyeleri

¹⁷ Carsten Kw De Dreu - Bianca Beersma, "Conflict in Organizations: Beyond Effectiveness and Performance", *European Journal of Work and Organizational Psychology* 14/2 (Haziran 2005), 105-117.

¹⁸ Ervin Staub, "The Origins and Prevention of Genocide, Mass Killing, and Other Collective Violence.", *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 5/4 (Ekim 1999), 303-336.

¹⁹ Roy J. Eidelson - Judy I. Eidelson, "Dangerous Ideas: Five Beliefs That Propel Groups toward Conflict.", *American Psychologist* 58/3 (Mart 2003), 182-192.

²⁰ Hope M. Hill vd., "Sociocultural Factors in the Etiology and Prevention of Violence among Ethnic Minority Youth.", *Reason to Hope: A Psychosocial Perspective on Violence & Youth.*, ed. Leonard D. Eron vd. (Washington: American Psychological Association, 1994), 59-97.

²¹ Vicky Cattell, "Poor People, Poor Places, and Poor Health: The Mediating Role of Social Networks and Social Capital", *Social Science & Medicine* 52/10 (Mayıs 2001), 1501-1516.

²² Gregory S. Pettit vd., "Dimensions of Social Capital and Life Adjustment in the Transition to Early Adulthood", *International Journal of Behavioral Development* 35/6 (Kasım 2011), 482-489.

²³ A. R. Gillis - John Hagan, "Delinquent Samaritans: Network Structure, Social Conflict, and the Willingness to Intervene", *Journal of Research in Crime and Delinquency* 27/1 (Şubat 1990), 30-51.

temsili az olan grup üyelerine karşı daha sık şiddete başvurmaktadır²⁴. Kaynak kıtlığının nedeni olarak temsili az olan grubu gördüklerinden, şiddetin meşru olduğuna inanırlar. Bu durumun tamamı çatışmanın sarmal hale gelmesine ve kökleşmesine neden olabilir.

2.1.2. Eksik veya Hatalı Bilgiler ve Önyargılı Bilgi İşleme Süreçleri

Kendini sınıflandırma kuramına²⁵ göre insanlar, karşılaştıkları benzer uyarıcılardan yola çıkarak yeni uyarıcıları genelleme eğilimindedir. Gruplar arası bağlamda bu durum, bir grubun üyesinin başka bir üyeye karşılaştırılması ve bir üyeye atfedilen özelliklerin diğerlerine genellenmesi anlamına gelir; bu da bilişsel çaba kaybını önler²⁶. Kalıp yargılar bireysel beklentiler değil, bir grup tarafından paylaşılan algılar ve toplumsal inançlardır. Genellikle abartılı, olumsuz ve yanlış oldukları kanıtlanırsa bile değişime dirençlidirler²⁷. Yeni bilginin kodlanması ve eski bilginin hatırlanması süreçlerini etkiledikleri için, sosyal kimlik insanların belleğini ve kararlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir²⁸. Sınırlı sayıda üyeden edinilen bilgilerin tüm gruba genellenmesi eğilimi *küçük sayılar yasası* olarak bilinir. Karşılaşılan üye, söz konusu grubun prototipi olarak kodlanır²⁹. Görünüş veya davranış bakımından iç grup üyelerine benzemeyen bireyler, genellikle dış grup üyesi olarak daha kolay biçimde

²⁴ Staub, "The Origins and Prevention of Genocide, Mass Killing, and Other Collective Violence."

²⁵ John C. Turner - Katherine J. Reynolds, "Self-Categorization Theory", *Handbook of Theories of Social Psychology*, kitap editörü Paul Van Lange vd., 399-417 (1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom: SAGE Publications Ltd, 2012), 399-417.

²⁶ Penelope J. Oakes vd., *Stereotyping and Social Reality* (Oxford: Blackwell, 1994), 142.

²⁷ David J. Schneider, *The Psychology of Stereotyping* (New York, NY: Guilford Press, 2005), 88-89.

²⁸ Jeremy D. Heider vd., "Trait Expectancies and Stereotype Expectancies Have the Same Effect on Person Memory", *Journal of Experimental Social Psychology* 43/2 (Mart 2007), 265-272.

²⁹ George A. Quattrone - Edward E. Jones, "The Perception of Variability within In-Groups and out-Groups: Implications for the Law of Small Numbers.", *Journal of Personality and Social Psychology* 38/1 (Ocak 1980), 141-152.

kodlanır³⁰. Dolayısıyla hedefin gözlemciye benzerliği, gözlemcinin kararlarını etkiler³¹.

Bilişsel önyargılar, bilgi hatırlama sürecinde dış grup üyeleri için dezavantaj yaratır. Bu süreçte, kalıp yargılara uygun bilgiler daha kolay hatırlanır³². Ayrıca, özellikle çatışma sırasında belirsizlik arttığında, bireyler bu tür imgelerle ilgili bilgileri daha kolay ve hızlı biçimde hatırlamaktadır³³. Dış gruba ilişkin olumsuz bilgilerin, iç gruba ilişkin olumlu bilgilere kıyasla daha kısa sürede işlenmesi, insanların iç grup ve dış grup üyelerini otomatik olarak değerlendirdikleri sonucuna götürebilir³⁴. Bu örüntü zamanla bir beklentiye dönüşebilir. Dış grup üyelerini daha olumsuz şekilde algılayan bireyler, onların olumsuz davranışlarını daha kolay hatırlayabilir.

Hatırlama süreci yalnızca bireysel düzeyde değil, grup düzeyinde de gerçekleşir. Örneğin, bir grubun üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından doğru ve sorgulanamaz olarak kabul edilen sosyal temsiller, *kolektif bellek* olarak tanımlanır ve grup düzeyinde hatırlamayla ilişkilidir. Bu tür anılar, grubun değerlerini ve normlarını şekillendirmektedir³⁵. Bu inançlar, çatışmanın sosyal-psikolojik temellerini oluşturmaktadır³⁶. Kolektif bellek, gruplar arası çatışmalarda çatışmanın yönünü ve dönüşümünü belirler³⁷. Kolektif bellek yeniden inşa edilebilir; bu da grup üyelerinin olumlu kimliklerini korumasına ve diğerlerinden ayrışmasına olanak tanır. Bu temsiller, iç grup ve dış grup üyelerinin

³⁰ Miles Hewstone vd., "Intergroup Contact and Intergroup Conflict.", *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 20/1 (Şubat 2014), 39-53.

³¹ Oakes vd., *Stereotyping and Social Reality*, 105.

³² Edward E. Smith vd., "Structure and Process in Semantic Memory: A Featural Model for Semantic Decisions.", *Psychological Review* 81/3 (Mayıs 1974), 214-241.

³³ Ed Cairns - Micheál D. Roe (ed.), *The Role of Memory in Ethnic Conflict* (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 202-209.

³⁴ Mary E. Wheeler - Susan T. Fiske, "Controlling Racial Prejudice: Social-Cognitive Goals Affect Amygdala and Stereotype Activation", *Psychological Science* 16/1 (Ocak 2005), 56-63.

³⁵ Howard Schuman - Jacqueline Scott, "Generations and Collective Memories", *American Sociological Review* 54/3 (Haziran 1989), 359.

³⁶ Daniel Bar-Tal, "Sociopsychological Foundations of Intractable Conflicts", *American Behavioral Scientist* 50/11 (Temmuz 2007), 1430-1453.

³⁷ Cairns - Roe, *The Role of Memory in Ethnic Conflict*, 19.

davranışlarını meşrulaştırdığı için kolektif davranışa motivasyon sağlar³⁸. Benzer şekilde, geçmiş mücadelelerin kolektif bellekte yüceltilmesi, gelecektekilerin de yüceltilmesine zemin hazırlar³⁹. Bu tür anlatılar, grupların birbirlerine yönelik bakış açılarını şekillendirmektedir⁴⁰. Sonuç olarak, kodlama ve hatırlama süreçlerindeki önyargılardan kaynaklanan stresli ve tehditkâr bağlam, bilgi akışını sınırlamaktadır⁴¹.

Ayrıca, ikincil kaynakların anlatıları da dış grup üyelerine ilişkin bilgiyi şekillendirmektedir. Bar-Tal'a⁴² göre, kitle iletişim araçlarının bir tarafça kontrol edilmesi, önyargılı bilgi yayması, alternatif bilgi ve kaynakları gayri meşrulaştırması, arşivlere erişimi engellemesi, bilgiyi sansürlemesi ve yanlış bilgilendirmeyi desteklemesi, tarafların çatışmaya ilişkin önyargılı bilgiye maruz kalmasına neden olur. Benzer özellikteki bilgilerin gruplar arası çatışmalarda doluşuma girdiği ileri sürülebilir. Medyanın gündemi belirleme gücü, hangi kolektif anıların hatırlanacağını da etkileyebilir. Ayrıca, Bar-Tal⁴³, ders kitaplarında bir grubun üstünlüğünün yinelenmesinin çatışma çözüm sürecini zorlaştırdığını savunur. Olumsuz davranışlar dış grup üyelerine, olumlu davranışlar ise iç grup üyelerine atfedilir; bu da özsaygıyı artırır ve *biz* ile *onlar* arasındaki farkı büyütür. Bu süreç, bilgi akışını karşı yönde zorlaştırır ve çatışmanın çözümünü engelleyebilir.

2.1.3. Kökleşmiş Çatışmayı Tetikleyebilecek Grup Temelli Duygular

Bireylerin gruplar arası çatışmaya yönelik tutum ve davranışları hem gruplar arası ilişkilerden hem de kendi gruplarından kaynaklanan duygularını

³⁸ James H. Liu - Denis J. Hilton, "How the Past Weighs on the Present: Social Representations of History and Their Role in Identity Politics", *British Journal of Social Psychology* 44/4 (Aralık 2005), 537-556.

³⁹ Daniel Bar-Tal (ed.), *Intergroup Conflicts and Their Resolution* (Psychology Press, 2011).

⁴⁰ Morton Deutsch (ed.), *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice* (San Francisco, Calif: Jossey-Bass, 2006),102-181.

⁴¹ Mark A. Staal, *Stress, Cognition, and Human Performance: A Literature Review and Conceptual Framework* (S.l.: BIBLIOGOV, 2013), 24-25.

⁴² Bar-Tal, *Intergroup Conflicts and Their Resolution*, 113-140.

⁴³ Daniel Bar-Tal, "The Rocky Road Toward Peace: Beliefs on Conflict in Israeli Textbooks", *Journal of Peace Research* 35/6 (Kasım 1998), 723-742.

etkilenmektedir⁴⁴. Özellikle çatışma içeren durumlarda, grup temelli duygular karar verme sürecinin merkezinde yer alır. Bu tür duyguların yalnızca çatışmaları şiddetlendirmekle kalmayıp aynı zamanda çözümünü de engellediği vurgulanabilir. Çatışmayı besleyen bu duygular, yukarıda bahsedilen dış gruba ilişkin kalıpyargılar ve temsilleri bir arada tutan bağlayıcı bir unsur gibi işlev görebilir. Bu tür duygular durağandır ve değişime dirençli olabilmektedir⁴⁵.

Çatışmayı artıran grup temelli duygulardan biri korkudur. Grup temelli korku, çevredeki uyarıcıların tehlikeli olarak algılanma olasılığını artırır; dolayısıyla üyelerin buna uygun biçimde davranmasına neden olur⁴⁶. Grubun güvenliği veya varlığına ilişkin korku, dış grupla çatışma riskini yükseltir⁴⁷. Özellikle tehlike algısından doğan bu tür deneyimler, dış gruba yönelik önyargı, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğü artırır⁴⁸.

Gruplar arası çatışmayı artıran bir diğer duygu öfkedir. Halperin⁴⁹, öfke ile dış grubu suçlama arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtir. Dış gruba karşı öfke duyan üyeler, askeri müdahaleyi daha az riskli görür⁵⁰. Bu üyeler ayrıca, sonuç kendilerine zarar verecek olsa bile dış grup üyelerini cezalandırmayı tercih ederler⁵¹. Korkuda olduğu gibi öfke de gruplar arası iletişimin

⁴⁴ Thomas Kessler vd. (ed.), *Intergroup Relations: The Role of Motivation and Emotion* (Hove New York: Psychology Press, Taylor & Francis Group, 2009), 101.

⁴⁵ Robert P. Abelson, "Beliefs Are Like Possessions", *Journal for the Theory of Social Behaviour* 16/3 (Ekim 1986), 223-250.

⁴⁶ Jeffrey Alan Gray, *The Psychology of Fear and Stress* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 16.

⁴⁷ Arie Nadler vd. (ed.), *The Social Psychology of Intergroup Reconciliation* (Oxford University Press, 2008), 99.

⁴⁸ John Duckitt - Kirstin Fisher, "The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes", *Political Psychology* 24/1 (Mart 2003), 199-222.

⁴⁹ Eran Halperin, "Group-Based Hatred in Intractable Conflict in Israel", *Journal of Conflict Resolution* 52/5 (Ekim 2008), 713-736.

⁵⁰ Jennifer S. Lerner - Dacher Keltner, "Fear, Anger, and Risk.", *Journal of Personality and Social Psychology* 81/1 (2001), 146-159.

⁵¹ Martin A. Nowak vd., "Fairness Versus Reason in the Ultimatum Game", *Science* 289/5485 (08 Eylül 2000), 1773-1775.

önünde bir engel oluşturur. Bu tür öfke hisseden bireyler, affetmeye yönelik stratejilere karşı daha olumsuz bir tutum sergiler⁵².

Üçüncü grup temelli duygu nefrettir. Grup temelli nefret, grupları şiddete yönlendirir⁵³. Halperin'e⁵⁴ göre nefret, korku veya öfkeden daha olumsuz tepkilere neden olmaktadır. Ayrıca nefret, başkalarına yönelik fiziksel şiddet içeren eylemlere karşı olumlu tutumu güçlendirir. Dördüncü duygu aşağılanmadır. Aşağılanma, bireyleri bu duyguyu uyandıran düşmana karşı kolektif saldırganlık göstermeye yönlendirmektedir⁵⁵. Nefrette olduğu gibi aşağılanma da kitlesel şiddet gibi aşırı tepkilere yol açmaktadır⁵⁶. Son olarak, utanç ve üzüntü de gruplar arası çatışmayı artırabilir. Örneğin, empatik olmayan bir utanç hisseden bireyler olumsuz davranışlarını düzeltme girişiminde bulunmaz⁵⁷. Gruplar arası üzüntü ise, iç gruba daha fazla ayrıcalık tanıma ve dış grubu değersizleştirme olasılığını artırabilir⁵⁸.

2.1.4. Sosyal Kimlik Bağlamında Kültürel ve Toplumsal Uzlaşma Sınırlılıkları

Kültürel ve toplumsal uzlaşma sınırlılıkları, gruplar arası çatışmanın itici güçlerinden biridir. Fiziksel şiddetin kültürel bir boyut olarak kabul edildiği kültürlerde, dış gruba yönelik düşmanlık düzeyi yüksek olabilir. Şiddet kullanımının bu tür kültürlerde onaylanması, çatışma ve mücadeleyi arzu edilen bir

⁵² Tania Tam vd., "The Impact of Intergroup Emotions on Forgiveness in Northern Ireland", *Group Processes & Intergroup Relations* 10/1 (Ocak 2007), 119-136.

⁵³ Roger D. Petersen, *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe* (Cambridge University Press, 2002), 33.

⁵⁴ Halperin, "Group-Based Hatred in Intractable Conflict in Israel".

⁵⁵ Dov Cohen vd., "Insult, Aggression, and the Southern Culture of Honor: An 'Experimental Ethnography.'", *Journal of Personality and Social Psychology* 70/5 (Mayıs 1996), 945-960.

⁵⁶ Evelin Lindner, *Making Enemies: Humiliation and International Conflict* (Westport, Conn: Praeger Security International, 2006), 122-123.

⁵⁷ Rupert Brown - Sabina Cehajic, "Dealing with the Past and Facing the Future: Mediators of the Effects of Collective Guilt and Shame in Bosnia and Herzegovina", *European Journal of Social Psychology* 38/4 (Haziran 2008), 669-684.

⁵⁸ Constantine Sedikides vd. (ed.), *Intergroup Cognition and Intergroup Behavior* (Psychology Press, 2013), 19-22.

amaç haline getirir⁵⁹. *Onur kültürleri* olarak adlandırılan bu kültürlerde meydan okumalar aşağılanma olarak algılanabilir. Bu nedenle, üyeler bu tür meydan okumalara saldırgan biçimde tepki vermektedir⁶⁰.

Sosyal kimlikler bağlamında gruplar arası çatışmayı etkileyen bir diğer kültürel boyut, otoriteye yönelimdir. Otoriteye dayalı kültürlerdeki üyeler çatışmayla karşılaştıklarında, rehberlik edecek bir lidere duydukları ihtiyaç artar⁶¹. Bu tür kültürlerde itaat kabul gördüğü için liderlerin insanları savaşa yönlendirme gücü daha fazladır. Ayrıca, dış grubun kaynakları üzerinde hak iddia etme anlamına gelen egemenlik eğilimi, bu kültürlerde çatışmayı tırmandırabilir⁶². Bu kültürlerde çatışmanın çözümü sıfır toplamlı bir oyun olarak görülür. Bu algı, çatışma durumunun bilişsel düzeneklerinden biridir.

Bir başka kültürel değişken ise farklılıklara açıklık, güç mesafesi ve öz farkındalıktır. Çeşitliliğe yönelik hoşgörüsüzlük, düşük bağlamli iletişimin egemen olduğu bir kültür oluşturur ve bu da çatışmaların diyalog yoluyla çözülmesini zorlaştırmaktadır⁶³. Güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerde bireyler hiyerarşik ilişkileri normal kabul eder ve gruplar arası çatışmalara daha kolay yönlendirebilmektedir⁶⁴. Öz farkındalığın düşük olduğu kültürlerde ise gruplar davranışlarının olası sonuçlarını değerlendirmekte zorlanır. Bu durum, dış grubu düşman olarak sunan liderlere karşı direnişin azalmasına yol açar⁶⁵.

⁵⁹ Napoleon A. Chagnon, *Yaşamamö* (Belmont, Calif: Wadsworth Cengage Learning, 2013), 101-102.

⁶⁰ Richard E. Nisbett - Dov Cohen, *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South* (Boulder, Colo Oxford: Westview Press, 1996), 88.

⁶¹ Ervin Staub, *The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others* (Cambridge University Press, 2003), 199.

⁶² Üi-ch'öl Kim (ed.), *Individualism and Collectivism: Theory, Method and Applications* (Thousands Oaks: Sage Publ, 1998), 81.

⁶³ Deutsch, *The Handbook of Conflict Resolution*, 203-222.

⁶⁴ Geert Hofstede - Robert R. McCrae, "Personality and Culture Revisited: Linking Traits and Dimensions of Culture", *Cross-Cultural Research* 38/1 (Şubat 2004), 52-88.

⁶⁵ Staub, *The Psychology of Good and Evil*, 211-219.

2.1.5. Toplumsal Onay Eksikliği

Sosyal kimlik yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, gruplar arası çatışmayı bireysel düzeyde etkileyen bazı değişkenler de vardır. Bu tür değişkenler üyeler arasında paylaşıldıkça ya da yaygınlaştıkça, grupların normlarını etkiler ve bu da çatışmaya yönelik eğilimleri değiştirir. Bu unsurlar, özünde reddedilmeyi içerdiği için *toplumsal onay eksikliği* başlığı altında toplanabilir. Bu değişkenlerden ilki otoriter kişilik yapısıdır⁶⁶. İç grup üyeleri bu özelliği paylaşıyorsa, dış grup üzerinde otorite kurma eğilimindedirler. Bununla ilişkili bir diğer değişken sağ kanat otoriterliği⁶⁷. Sağ kanat otoriterliği eğilimleri görece güçlü olan bireyler, bir sözleşme ihlali durumunda daha aktif biçimde cezalandırma talebinde bulunma eğilimindedir. Bu bağlamda, diğer gruplara yönelik önyargı ve ayrımcılık ile sağ kanat otoriterliği arasında pozitif bir ilişki vardır⁶⁸.

Toplumsal onay eksikliğinin bir başka nedeni toplumsal baskınlık yönelimidir⁶⁹. Toplumsal baskınlık düzeyi yüksek olan üyeler, dış gruba bir şeyi paylaşma görevi aldıklarında, iç grup üyelerine daha büyük bir pay ayırarak kendi çıkarlarını artırır ve dış grubun çıkarlarını minimize edebilirler⁷⁰. Ayrıca, toplumsal baskınlık düzeyi yüksek bireyler, çatışma bağlamlarında dış grup üyelerini daha fazla cezalandırma eğilimindedir⁷¹.

Toplumsal onay eksikliğinin bir diğer nedeni uzlaşılabilirlik düzeyidir. Üyelerinin uzlaşılabilirlik düzeyi düşük olduğu gruplarda yardım etme

⁶⁶ Geoff Boucher, *Critical Theory and the Authoritarian Personality* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2025), 211.

⁶⁷ Bob Altemeyer, *Right-Wing Authoritarianism* (Winnipeg, Manitoba, CA: University of Manitoba Press, 1981), 55.

⁶⁸ Bernard E. Whitley, "Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation, and Prejudice.", *Journal of Personality and Social Psychology* 77/1 (Temmuz 1999), 126-134.

⁶⁹ Felicia Pratto vd., "Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes.", *Journal of Personality and Social Psychology* 67/4 (Ekim 1994), 741-763.

⁷⁰ Jim Sidanius vd., "Vladimir's Choice and the Distribution of Social Resources: A Group Dominance Perspective", *Group Processes & Intergroup Relations* 10/2 (Nisan 2007), 257-265.

⁷¹ Sterling McPherson - Craig D. Parks, "Intergroup and Interindividual Resource Competition Escalating into Conflict: The Elimination Option.", *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice* 15/4 (Aralık 2011), 285-296.

davranışı daha az görülür⁷². Koşulsuz saygı bir başka değişkendir. Bu bireysel özelliği taşıyan üyelerin görece az olduğu gruplar, dış gruplardan tehdit algıladıklarında çatışmadan kaçınmazlar⁷³. Son olarak, bir diğer değişken prososyal yönelimdir. Bir grup prososyal bir yönelime sahip değilse, rekabetçi bir yapıya bürünebilir ve diğer gruplarla iş birliğine daha az yatkın olabilmektedir⁷⁴.

2.1.6. Gruplar Arası Yıkıcı Rekabet

Grup üyeleri kendilerini diğerleriyle *biz* ve *onlar* şeklinde bir sınıflandırma üzerinden karşılaştırırlar⁷⁵. Deutsch'a⁷⁶ göre bu karşılaştırma, başkalarıyla rekabet etmeyi doğal bir durum gibi gösterir ve bireylerin kendilerini geliştirmelerine olanak tanır. Ancak sosyal kimlik özdeşiminin doğrudan böyle bir sonuca neden olmayabileceğini gösteren güncel görgül çalışmalar da mevcuttur⁷⁷. Öte yandan Deutsch, rekabeti ikiye ayırır. Yapıcı rekabette tüm gruplar süreçten, eşit olmasa da bir şekilde kazanç sağlar (ör. kazan-kazan oyunu). Ancak yıkıcı rekabette süreç düzensiz ve adaletsizdir. Bir taraf kazandığında, diğer taraf her şeyini kaybeder (ör. sıfır toplamlı oyun). Gruplar arası çatışma bağlamında bu tür bir dünya görüşü, çatışmaları besleyebilir⁷⁸. Yıkıcı rekabetin yaşandığı gruplarda çatışma ve düşmanlık tetiklenebilir⁷⁹. Hedefe yönelik yıkıcı rekabetin gruplar arası farklılık algısıyla birleştiğinde politik ve toplumsal çatışmalara yol açtığını düşünülmektedir⁸⁰. Yıkıcı rekabet deneyimlerinden

⁷² William G. Graziano vd., "Agreeableness, Empathy, and Helping: A Person × Situation Perspective.", *Journal of Personality and Social Psychology* 93/4 (2007), 583-599.

⁷³ Mansur Lalljee vd., "Unconditional Respect for Persons and the Prediction of Intergroup Action Tendencies", *European Journal of Social Psychology* 39/5 (Ağustos 2009), 666-683.

⁷⁴ Bar-Tal, *Intergroup Conflicts and Their Resolution*, 99-103.

⁷⁵ Turner - Reynolds, "Self-Categorization Theory" 41-44.

⁷⁶ Deutsch, *The Handbook of Conflict Resolution*, 280-281.

⁷⁷ Sami Çoksan - Ahmed Faruk Sağlamöz, "Egalitarian Norms Can Deflate Identity-Bias Link in Real-Life Groups", ed. I-Ching Lee, *PLOS One* 20/8 (28 Ağustos 2025), e0330484; Sami Çoksan - Banu Cingöz-Ulu, "Group Norms Moderate the Effect of Identification on Ingroup Bias", *Current Psychology* 41/1 (Ocak 2022), 64-75.

⁷⁸ Staub, *The Psychology of Good and Evil*, 188.

⁷⁹ Gary Bornstein, "Intergroup Conflict: Individual, Group, and Collective Interests", *Personality and Social Psychology Review* 7/2 (Mayıs 2003), 129-145.

⁸⁰ Cordell vd., *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict*, 11.

doğan düşmanca eğilimler, rekabet duygusunu yeniden harekete geçirebilir⁸¹. Yıkıcı rekabet ile çatışma arasındaki bu ilişki, çatışmanın tırmanmasına neden olabilmektedir.

2.1.7. Algılanan Artmış Gruplar Arası Farklılıklar

Son olarak, bir grubun diğer gruplar arasındaki farkı algılayış biçimi, çözüm yollarının uygulanmasını engelleyebilir ve bu durum çatışmanın uzamasına neden olabilir. Bu artmış gruplar arası farklılık (*extended intergroup differentiation*) ile ilgili değişkenlerden biri, iç grup kimliğidir. Kökleşmiş çatışmanın yaşandığı alanlarda bireysel kimlik ve sosyal kimlik derin biçimde iç içe geçmiştir⁸². Bununla birlikte Brewer⁸³, sağlıklı bir benlik algısı için bireylerin sosyal ve bireysel kimlikleri arasında optimal bir farklılık olması gerektiğini vurgular. Sosyal kimlik davranışlarda baskın bir rol oynamaya başladığında, diğer kimlik üzerinden durumu değerlendirme kapasitesi zayıflayabilmektedir⁸⁴. Sosyal kimliğin bu baskınlığı, yüksek iç grup kimliği olarak tanımlanır⁸⁵. Bu bağlamdaki kimliklenme arttıkça iç grup ve dış grup arasındaki farklılaşma yoğunlaşır ve var olan çatışma daha şiddetli algılanır⁸⁶.

Kolektif bir kimlik tarafından şekillenen bu kimliklenme, bir grubun kendisini diğerlerinden inançlar, değerler ve normlar açısından farklı; iç grup özellikleri açısından ise benzersiz olarak görmesine yol açar⁸⁷. Bu süreçte karşılaştırma yapan üyeler, kendi değerlerini ve ahlaki özelliklerini dış grup

⁸¹ David C. Matz - Wendy Wood, "Cognitive Dissonance in Groups: The Consequences of Disagreement.", *Journal of Personality and Social Psychology* 88/1 (2005), 22-37.

⁸² Staub, "The Origins and Prevention of Genocide, Mass Killing, and Other Collective Violence."

⁸³ Marilynn B. Brewer, "The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time", *Personality and Social Psychology Bulletin* 17/5 (Ekim 1991), 475-482.

⁸⁴ Bar-Tal, *Intergroup Conflicts and Their Resolution*, 99-103.

⁸⁵ Linda R. Tropp - Stephen C. Wright, "Ingroup Identification as the Inclusion of Ingroup in the Self", *Personality and Social Psychology Bulletin* 27/5 (Mayıs 2001), 585-600.

⁸⁶ Michael Riketta, "Cognitive Differentiation between Self, Ingroup, and Outgroup: The Roles of Identification and Perceived Intergroup Conflict", *European Journal of Social Psychology* 35/1 (Ocak 2005), 97-106.

⁸⁷ Ohad David - Daniel Bar-Tal, "A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example", *Personality and Social Psychology Review* 13/4 (Kasım 2009), 354-379.

üyelerinkinden üstün görür ve onları küçümser⁸⁸. Bu gruplar arası farklılıkları ve dolayısıyla çatışma riskini artırmaktadır⁸⁹. Alan yazında, dış grubun basit ve homojen, iç grubun ise çeşitli ve karmaşık olarak algılandığı ifade edilmektedir⁹⁰. Bu algı, dış grup üyelerinin sınırlı gözlemlerinden elde edilen genellemelerin tüm gruba kolayca yayılmasına zemin hazırlar⁹¹.

Gruplar arası farklılaşmanın bir diğer nedeni olarak, gruplar arası sınırların bireysel hareketliliğe izin vermemesine atfı yapılabilir. Genişlemiş iç grup kimliğinden kaynaklanan farklılaşma, gruplar arası sınırları katılaştırabilir ve bireysel hareketliliği sınırlayabilir. Özellikle dezavantajlı konumdaki ve temsili az olan grup üyeleri, geçirimsiz gruplar arası sınırlar nedeniyle bireysel hareketlilik gösteremeyebilir; bu da onların daha fazla tehdit algılamalarına ve çatışmaya dahil olmalarına yol açabilmektedir⁹². Alan yazında, farklılaşmanın arttığı dönemlerde dezavantajlı grup üyelerinin geçirgenliği kullanamadıkları vurgulanmaktadır⁹³. Bireysel hareketliliğin engellenmesi, üyelere yoksunluk, umutsuzluk ve adaletsizlik duygusu yaratabilmektedir⁹⁴. Sınırlar geçirimsiz olduğunda, yüksek kimliklenme düzeyi ve gruplar arası geçirimsizlik birbirini besler⁹⁵. Sonuç olarak, genişlemiş gruplar arası farklılaşma gruplar arası bağları

⁸⁸ Stephen Reicher vd., "Making a Virtue of Evil: A Five-Step Social Identity Model of the Development of Collective Hate", *Social and Personality Psychology Compass* 2/3 (Mayıs 2008), 1313-1344.

⁸⁹ José G Montalvo - Marta Reynal-Querol, "Ethnic Polarization, Potential Conflict, and Civil Wars", *American Economic Review* 95/3 (01 Haziran 2005), 796-816.

⁹⁰ Sedikides vd., *Intergroup Cognition and Intergroup Behavior*, 81.

⁹¹ Jennifer G. Boldry vd., "Measuring the Measures: A Meta-Analytic Investigation of the Measures of Outgroup Homogeneity", *Group Processes & Intergroup Relations* 10/2 (Nisan 2007), 157-178.

⁹² Dennis J. D. Sandole (ed.), *Handbook of Conflict Analysis and Resolution* (London: Routledge, 2011), 201-221.

⁹³ Hill vd., "Sociocultural Factors in the Etiology and Prevention of Violence among Ethnic Minority Youth."

⁹⁴ W. Rodney Hammond - Betty Yung, "Psychology's Role in the Public Health Response to Assaultive Violence among Young African-American Men.", *American Psychologist* 48/2 (Şubat 1993), 142-154.

⁹⁵ Richard N. Lalonde - Randy A. Silverman, "Behavioral Preferences in Response to Social Injustice: The Effects of Group Permeability and Social Identity Salience.", *Journal of Personality and Social Psychology* 66/1 (Ocak 1994), 78-85.

zayıflatır. Bu bağların zayıflaması, mevcut çatışmaların çözümlenmesini imkânsız hale getirmektedir⁹⁶.

2.2. Kavramın İçeriği ve Ayırt Edici Boyutları

Yukarıda ifade edildiği gibi bu makalede kökleşmiş çatışma, güç asimetrisinin derin olduğu ve temsili düşük grubun kültürel varoluşunun tehdit altında hissedildiği bağlamlarda, gruplar arası çatışmayı yalnızca *uzun sürme* veya *çözümü güç olma* özellikleriyle değil, çatışmayı süreklileştiren kimlik, tanınma ve yapısal eşitsizlik dinamiklerinin birlikte işlemesiyle açıklayan bir kavramsal çerçevedir. Özetlemek gerekirse, kökleşmiş çatışma, dil kısıtlamaları, temsili yüksek grubun çatışmayı inkâr edebilmesi ve temsili düşük grubun kendi kaderini tayin talebi etrafında belirginleşmektedir. Bu üç unsur çatışmayı hem maddi hem de sembolik düzeyde kurumsallaştırmaktadır. Örneğin, dil üzerindeki sınırlamalar grup kimliğinin görünürlüğünü ve kuşaklar arası aktarımını zayıflatabilir. İnkâr ve bilgi akışındaki sınırlılık çatışmayı tek boyutlu bir güvenlik sorunu gibi sunarak diyalog ve temas kanallarını daraltabilir. Bu koşullarda çatışma, sınırlı kaynakların adaletsiz dağıtımı, önyargılı bilgi işleme ve kolektif bellek temelli sosyal temsiller, korku, öfke, nefret, aşağılanma gibi grup temelli duygular, kültürel ve toplumsal uzlaşmazlıklar, toplumsal onay eksikliği veya yıkıcı rekabet gibi çok katmanlı süreçlerle ilişki içinde büyüyebilir. Böylelikle çatışma, tarafların pozisyonlarının katılaştığı, gruplar arası farklılaşmanın arttığı ve fiziksel, yapısal veya sembolik şiddet biçimlerinin meşru bir çözüm yolu olarak normalleştiği bir döngüye dönüşebilir.

Kökleşmiş çatışmayı yakın kavramlardan ayıran temel nokta, çatışmanın yalnızca sürekliliği veya şiddet düzeyi değil, temsili düşük grubun kültürel ve siyasal varlığının sistematik biçimde tartışma dışına itilmesi ve bunun grup düzeyi psikolojik süreçlerle yapısal koşulların birbirini pekiştirdiği bir düzenek yaratmasıdır. Bu bağlamda, olumlu temas, adil paylaşım, arabuluculuk ve müzakere gibi klasik çatışma çözümü stratejileri çoğu zaman ya baştan uygulanamaz ya da beklenen etkiyi üretmezler. Örneğin temas hipotezinin eşit statü koşulu ve güç asimetrisi nedeniyle temas müdahaleleri işe yaramayabilir. Bilgi akışı ve temsil bariyerleri nedeniyle gruplar arası karşılıklı saygı oluşmayabilir.

⁹⁶ May Lim vd., "Global Pattern Formation and Ethnic/Cultural Violence", *Science* 317/5844 (14 Eylül 2007), 1540-1544.

Olumsuz temasın yıkıcı etkileri olumlu temastan daha güçlü olabilir. Buna ek olarak kökleşmiş çatışmalar bağlamında iç grup kimliği ile gruplar arası sınırların geçirimsizliği birlikte görülürse bireysel hareketliliğinin sınırlanması nedeniyle dezavantajlı grup üyeleri arasında yoksunluk ve adaletsizlik duygularını artabilir. Bu da gruplar arası artmış farklılaşmayı kalıcılaştırabilir. Bu nedenle çözüm, tek bir müdahale hattı üzerinden değil, psikososyal, yapısal, siyasal ve kültürel barış inşası düzeylerinde bütünleşmiş bir dönüşüm yaklaşımıyla ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, Batı-merkezli toplumlardan türetilen çatışma alan yazınının sınırlılıklarını dikkate alarak temsili düşük grupların deneyimlerini analizin merkezine taşıyabilir ve kökleşmiş çatışmaların ampirik olarak sınanmasına dönük bir yol haritası sunabilir.

Bu kavramsallaştırmayı somutlaştırmak için yukarıda ifade edildiği gibi Kamerun'daki Anglofon (Ambazonian) topluluğu örnek verilebilir. Tarihsel olarak ülkenin İngilizce konuşulan bölgelerinde yaşayan bu grup, siyasi, kültürel ve dilsel temsiliyet açısından sistematik bir dışlanmışlık yaşamaktadır. Kamusal alanda Fransızcanın dayatılması, diğer dillerdeki eğitim ve yargı sisteminin marjinalleştirilmesi, topluluğun kültürel varlığını tehdit etmiş ve uzun süredir süren bir kendi kaderini tayin talebine yol açmıştır. Buna karşılık devlet, bu talepleri esas olarak bir güvenlik sorunu olarak çerçevelemiş ve çatışmanın yapısal nedenlerini inkâr etmiştir. Bu durum, kökleşmiş bir çatışmanın birbirini besleyen üç temel özelliğini aynı anda işaret etmektedir. İlk olarak, dil yalnızca bir iletişim aracı olmadığı, aksine grubun kolektif kimliğinin ve varoluşunun simgesel bir unsuru olduğu için dil kısıtlanması, eşitsizliğin kültürel düzlemde yeniden üretilmesine neden oluyor gibi görünmektedir. İkinci olarak, avantajlı grubun çatışmayı inkâr eden ve onu güvenlik çerçevesine oturtan söylemi, sorunun uluslararası görünürlüğünü sınırlayıp geleneksel çözüm mekanizmalarının devreye girmesini fiilen engelliyor gibi durmaktadır. Üçüncü ve son olarak, temsili az olan dezavantajlı grubun kendi kaderini tayin talebi, artık sadece siyasi bir hedef değil, aynı zamanda uzun vadeli yapısal eşitsizliklerden çıkış için algılanan gerçekçi bir seçenek olarak algılanıyor gibi görünmektedir.

Bu üç özelliğin iç içe geçmiş ve birbirini pekiştirici yapısı, mevcut *çözümü güç* (intractable) veya *uzun süreli* (protracted) çatışma kavramsallaştırmalarının açıklayıcı gücünü sınırlamaktadır. Çözümü güç çatışma alan yazını, şiddetin

sürekliliğini ve tarafların uzlaşmazlığını betimleyebilse de dil politikaları, temsil eşitsizliği ve inkâr söyleminin bir araya gelerek klasik çözüm stratejilerini neden işlevsiz kıldığını yeterince açıklayamamaktadır. Benzer şekilde, uzun süreli çatışma kavramı, olgunun zamansal devamlılığına işaret etmekle birlikte, sosyal temas, müzakere veya adil paylaşım girişimlerinin bu tür kemikleşmiş bağlamlarda neden karşılık bulamadığını teorik düzeyde ayrıntılandıramamaktadır. Dolayısıyla, Anglofon örneği, bu çalışmanın teorik çıkarımı olan kökleşmiş çatışmanın, yalnızca süreye veya güç mücadelesine değil, sistemin kendisinin ürettiği bu tikanıklığa odaklanan, mevcut kategorilerden niteliksel olarak farklı ve daha kapsayıcı bir analitik çerçeve sunduğunu ortaya koyuyor gibi görünmektedir.

3. Kökleşmiş Çatışmaları Azaltma Stratejileri Neler Olabilir?

Kökleşmiş çatışmalar bağlamında çatışma azaltma stratejileri, güç asimetrisinin görece sınırlı olduğu veya tarafların çatışmayı karşılıklı oldukları diğer gruplar arası çatışma türlerinden farklı biçimde ele alınmalıdır. Alan yazında etkili olduğu gösterilen sosyal temas, müzakere, arabuluculuk veya adil paylaşım gibi yaklaşımlar, kökleşmiş çatışmalarda çoğu zaman sınırlı ve geçici sonuçlar doğurmaktadır. Bunun temel nedeni, bu çatışma türlerinde sorunun yalnızca karşılıklı önyargılar veya çıkar uyumsuzlukları değil, yapısal eşitsizlikler, tanınma eksikliği ve çatışmanın inkârı gibi daha derin ve kalıcı dinamiklere dayanmasıdır. Bu nedenle, kökleşmiş çatışmaları diğer çatışma türlerinden ayıran bu özgül koşullar dikkate alınarak, hangi stratejilerin neden sınırlı kaldığı ve hangi yaklaşımların bu bağlamda daha işlevsel olabileceği tartışılabilir.

Bu çalışmada kökleşmiş çatışmalar, çözülmeye karşı direnç gösteren, zaman içinde süreklilik kazanan ve genellikle fiziksel, yapısal veya sembolik şiddet biçimlerini içeren karmaşık sosyal olgular olarak kavramsallaştırılmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu çatışmaların temel karakteristiği, tarafların algısal ve psikolojik düzeyde katılaşmasıdır. Çatışan taraflar, birbirlerini varoluşsal bir tehdit olarak algılamaya başlar; birbirlerinden aldıkları veya birbirleri hakkında edindikleri mesajları, mevcut düşmanlığı pekiştirmek ve doğrulamak amacıyla bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde saptırılabilirler. Bu süreçte, pozisyonlar giderek kutuplaşır, esneklik kaybı yaşanır ve nihayetinde kimlikler, gerginliğin ve çatışmanın sürdürülmesine adeta bağımlı hale gelebilir. Bu tür

derinlemesine kök salmış çatışmalarda, geleneksel çatışma çözümü mekanizmaları yetersiz kalabilir. Geleneksel yaklaşımların bu başarısızlığı, kökleşmiş çatışmaların nedenlerinin yüzeysel çıkar farklılıklarının çok ötesinde yattığını gösteriyor olabilir. Bu nedenler arasında, tarafların temel ahlaki değerlerindeki uzlaşmaz farklılıklar, kimlik ve kaynakların dağıtımına ilişkin yüksek riskli sorunlar ve gruplar arası baskınlık veya hakimiyet dinamiklerine dayalı çatışmalar bulunuyor olabilir.

Geleneksel *çatışma çözümü* modellerinin yapısal körlüğü, *çatışma dönüşümü*⁹⁷ kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu eleştiriler, çatışmaların bir nedenle ortaya çıktığı ve yalnızca semptomları hedefleyip altta yatan adaletsizlikleri görmezden gelmesi nedeniyle statükoyu sürdüren bir aldatmaca olduğu konusunda odaklanır. Buna karşılık *dönüşüm* yaklaşımı, çatışmayı yapıcı değişim için bir enerji kaynağı olarak yeniden çerçeveler. Stratejik odağı, *çatışmayı bitirmekten*, onu besleyen temel sosyal yapıları ve ilişki kalıplarını değiştirmeye kaydırır. Kavramın bir parçası olmamakla beraber kavramın içeriği çözülmesi gereken ve aşağıdaki stratejilerle azaltılabilecek bir durum olarak kavramsallaştırılabilir. Diğer bir deyişle, bu tür çatışmalara sonradan uygulanabilecek stratejiler aşağıda ifade edilmiştir.

3.1. Psikososyal Müdahaleler: Kimlik, Biliş ve Duygu Katmanları

Kökleşmiş çatışmaların dönüşümünde psikolojik dinamikleri hedefleyen müdahaleler gerekli olsa da Gordon Allport'un⁹⁸ *temas hipotezi* bu bağlamda ciddi sınırlılıklar taşır. Hipotez, çatışmaların doğasında bulunan güç asimetrisi nedeniyle *eşit statü* koşulunu sağlayamaz. Ayrıca, temasın olumlu etkileri çoğunlukla ayrıcalıklı grup üyeleri için geçerli olup dezavantajlı gruplarda belirsizdir. Üstelik, nadir de olsa yaşanan olumsuz temasın yıkıcı psikolojik etkisi, olumlu temastan çok daha güçlü olabilir. Bu nedenle, temas hipotezi yoğun güç asimetrisi ve olumsuzluğun hâkim olduğu kökleşmiş çatışmalarda bir ilk adım olarak uygun değildir; ancak yapısal ve psikolojik müdahalelerin ardından bir sonuç stratejisi olarak kullanılabilir.

⁹⁷ Peter T. Coleman, *The Five Percent: Finding Solutions to Seemingly Impossible Conflicts* (New York: PublicAffairs, 2011), 55.

⁹⁸ Gordon W. Allport vd., *The Nature of Prejudice* (New York: Basic Books, 2015), 8-22.

Gruplar arası çatışmalar, somut çıkarların yanı sıra kimlik, saygı ve onur gibi soyut unsurlar üzerinden beslenir. Sosyal kimlik, bireyin benlik tanımının merkezinde olduğundan, karşı tarafın bir tehdit olarak algılanması düşmanca tepkileri tetikler. Bu tehdit algısı, karşı grubun meşruiyetini reddeden ve çatışmayı derinleştiren bir kısır döngü yaratır. Bu döngüyü kırmak için iki psikososyal strateji öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki ortak üst grup kimliği, diğeri perspektif alma (*perspective taking*) olarak ifade edilebilir. Ortak üst grup kimliği, çatışan tarafları kapsayan bir üst kimlik vurgusuyla gruplar arası önyargıyı azaltmayı hedefler⁹⁹. Perspektif alma ise, karşı tarafın bakış açısını anlama çabasıyla tehdit algısını hafifletir¹⁰⁰.

Ancak ortak üst grup kimliği stratejisi, özellikle güç asimetrisinin olduğu durumlarda dezavantajlı grup tarafından bir *asimilasyon* veya *kimlik silinmesi* tehdidi olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, etkili bir strateji, mevcut kimlikleri ortadan kaldırmayı değil, daha geniş bir çerçeve içinde kapsamayı hedefleyen ikili kimlik modeline dayanmalıdır.¹⁰¹

Barış süreçlerine direnç, genellikle sosyal baskınlık yönelimi (SBY) ve sağ kanat otoriterliği (SKO) gibi derin ideolojik yapılardan kaynaklanır. SBY, sosyal hiyerarşileri ve grup temelli eşitsizlikleri destekleme eğilimini ifade ederken, SKO otoriteye bağlılık ve tehdit algılanan gruplara karşı saldırganlık eğilimini yansıtır. Bu ideolojiler çatışma ortamında yıkıcı bir kısır döngü oluşturur: çatışmanın yarattığı tehdit algısı SKO'yu yükseltirken, yüksek SBY mevcut hiyerarşiyi koruma eğilimini güçlendirir. Bu direnci kırmak için standart ikna yöntemleri yetersiz kalmakta, iki temel müdahale stratejisi öne çıkmaktadır. İlki, hiyerarşi karşıtı normların hâkim olduğu ortamlarda uzun süreli sosyalleşmeyle SBY'nin azaltılabileceğini öngören norm değişimi yaklaşımıdır. İkincisi ise, SKO'nun temelini oluşturan tehdit algısını empati eğitimleri azaltmayı hedefleyen stratejidir. Özellikle baskın gruplarda empatiyi artırmaya yönelik bu müdahaleler, dış gruba yönelik tutumları iyileştirmede kritik rol oynayabilir.

⁹⁹ Samuel L. Gaertner vd., "The Common Ingroup Identity Model: Recategorization and the Reduction of Intergroup Bias", *European Review of Social Psychology* 4/1 (Ocak 1993), 1-26.

¹⁰⁰ Eran Halperin vd. (ed.), *Psychological Intergroup Interventions: Evidence-Based Approaches to Improve Intergroup Relations* (Milton: Taylor & Francis Group, 2024), 19.

¹⁰¹ Gaertner vd., "The Common Ingroup Identity Model".

Kökleşmiş çatışmalar, mantıktan çok nefret, korku ve öfke gibi derin duygular tarafından yönlendirilir. Bu duyguların altında genellikle *incinmişlik* ve karşı taraftan görülen *saygısızlık* algısı yatar. Geleneksel ikna yöntemleri, bireyin kimliği ve özsaygısı tehdit altına girdiğinde başarısız olur, çünkü karşı tarafı ikna etmeye çalışmak onun kimliğine yönelik bir saldırı olarak algılanır. Bu kilitlenmenin çözümü, tarafların birbirini ikna etmekten vazgeçtiği *birlikte yaratım* modelidir. Bu yaklaşımda taraflar, her ikisinin de temel ihtiyaçlarını karşılayacak yepyeni bir çözümü birlikte tasarlar. *Gel birlikte çözelim* daveti, çatışmanın temelindeki saygısızlık algısını iyileştirir ve süreci, kimin haklı olduğu çatışmasından, ortak ihtiyaçları karşılama arayışına dönüştürür¹⁰².

3.2. Yapısal ve Siyasi Stratejiler

Psikososyal müdahaleler kökleşmiş çatışmaların çözümü için gerekli olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Bu tür çatışmaların kalıcı bir şekilde dönüşümü, ancak onları besleyen yapısal eşitsizliklerin ve güç dengesizliklerinin ele alınmasıyla mümkün olabilir. Kökleşmiş çatışmalar, özellikle de kendi kaderini tayin mücadeleleri, doğaları gereği asimetriktir. Baskın taraf toprak, ekonomi, siyasi kurumlar ve güvenlik güçleri üzerinde ezici bir kontrole sahiptir¹⁰³. Bu muazzam güç farkı, baskın tarafın anlamlı bir müzakere sürecine girmesi veya taviz vermesi için hiçbir teşvik bırakmaz. Statükoyu ve ayrıcalıklı konumunu korumak isteyen devletin bakış açısından, çatışmayı *yönetmek*, onu kökten *çözmekten* çok daha mantıklı görünür¹⁰⁴.

Bu temel asimetriyi kırmak için üç yönlü bir strateji gereklidir. İlk olarak, zayıf tarafın (sivil toplum grupları, azınlık temsilcileri) müzakere kapasitesini güçlendirmeye yönelik uluslararası ve yerel girişimler hayati önem taşır. İkinci olarak, devletleri ahlaki argümanlardan ziyade, uzun vadeli çıkarlarına hitap eden *çıkar temelli argümanlarla* ikna etmek gerekebilir. Çatışmanın çözümünün daha istikrarlı, bütünlümlü ve müreffeh bir toplum yaratarak aslında kendi menfaatlerine hizmet edeceğini göstermek önemli olabilir. Üçüncü olarak,

¹⁰² Halperin vd., *Psychological Intergroup Interventions*, 22-31.

¹⁰³ Edward E. Azar, *The Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases* (Aldershot, Hampshire: Dartmouth [u.a.], 1990).

¹⁰⁴ Johan Galtung, "Violence, Peace, and Peace Research", *Journal of Peace Research* 6/3 (Eylül 1969), 167-191.

uluslararası aktörlerin bu güç asimetrisini dengeleyici bir rol üstlenmesi gerekir. Ancak bu aktörlerin sıklıkla kendi gündemleriyle hareket etmeleri, Batı-merkezli ve yukarıdan aşağıya çözüm modelleri dayatmaları, yerel sosyal ve politik dinamikleri yeterince anlayamadıkları için iyi niyetli müdahaleleri bile sorunu daha da karmaşık hale getirebilmekte ve çatışmanın doğasını değiştirerek çözümü zorlaştırabilmektedir¹⁰⁵.

3.3. Kültürel ve Yerel Barış İnşası Yaklaşımları

Kökleşmiş çatışmaların sürdürülebilir dönüşümü, toplumların kültürel dokusunda yaşayan dil, tarih ve kolektif hafıza gibi unsurları dikkate alan stratejiler gerektirebilir. Dilin rolü bu bağlamda kritik öneme sahiptir; yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde kimlik, güç ve duyguların taşındığı merkezi bir alandır. İsrail-Filistin çatışması üzerine yapılan bir araştırma¹⁰⁶, dil seçiminin çatışma çözümü üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Çalışmada, barış önerisini kendi anadili olan İbranice okuyan İsraili katılımcıların, öneriyi daha olumlu değerlendirdiği, Filistinlilere yönelik daha az nefret ve daha fazla sempati bildirdiği gözlemlenmiştir. Buna karşılık, aynı metni İngilizce okuyan katılımcıların daha olumsuz duygusal tepkiler verdiği ve öneriyi daha kötü algıladığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, uluslararası diplomaside yaygın olarak kullanılan *tarafsız bir lingua francanın*, çatışmanın duygusal çekirdeğine ulaşmakta yetersiz kalabileceğini ve savunmacı tutumları tetikleyebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, barış inşası süreçlerinde duygusal rezonansı güçlendirmek için anadil kullanımına öncelik verilmesi veya en azından gruplar arası iletişimin kültürel nüanslarına aşırı duyarlı olunması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Çatışma sonrası toplumlarda *hafızanın yeniden inşası* ve *gerçeğin anlatılması*, uzlaşma sürecinin temel taşları olarak görülse de bu yaklaşım evrensel bir konsensüs taşımamaktadır. Geleneksel liberal barış anlayışının aksine, bu süreçler beklenmedik riskler ve zorluklar barındırabilir. Öncelikle, hakikat komisyonları ve kamusal anma çalışmaları gibi uygulamalar, mağdurlar için yeniden

¹⁰⁵ John Paul Lederach, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies* (Washington, DC: United States Inst. of Peace Press, 2010), 171-177.

¹⁰⁶ Leigh H. Grant vd., "Lingua Franca as a Hidden Barrier to Conflict Resolution", *Journal of Conflict Resolution* 67/5 (Mayıs 2023), 979-1006.

travmatizasyon riski taşımaktadır. Geçmiş acıların sürekli canlı tutulması, psikolojik iyileşme sürecini sekteye uğratmaktadır¹⁰⁷.

İkinci olarak, bu tür hafıza çalışmaları toplumların kültürel başa çıkma mekanizmalarıyla çelişebilir. Örneğin Kamboçya'da olduğu gibi, sessizlik ve çatışmadan kaçınma gibi stratejiler travmayla baş etmede işlevsel olabilirken, Batı merkezli *yüzleşme* modellerinin dayatılması mevcut sosyal dengeyi bozabilir¹⁰⁸. Ayrıca, hafıza çalışmalarının siyasi amaçlarla araçsallaştırılması veya mağdurların tanıklıklarının bir *çıkarım emeğine* dönüşmesi, toplumsal güvensizliği daha da derinleştirmektedir¹⁰⁹.

Bu eleştiriler ışığında, sürecin odağının salt *gerçeği ortaya çıkarma* hedefinden, *birlikte yaşanabilir bir gelecek inşasına* kayması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Etkili bir strateji, mağdurların kendi anlatıları üzerindeki kontrol hakkını ve özellikle de sessizlik hakkını merkeze almalıdır. Hafıza çalışmaları, travmayı bir performansa dönüştürmekten kaçınarak, toplumsal uzlaşmayı destekleyecek şekilde kurgulanmalıdır¹¹⁰.

3.4. Çok Katmanlı Stratejilerin Entegrasyonu ve Bütüncül Bir Çerçevenin Önemi

Kökleşmiş çatışmalara yönelik müdahalelerde tek boyutlu stratejilerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneğin, yalnızca psikolojik düzeyde kalan gruplar arası temas çalışmaları, altta yatan güç asimetrisi ve yapısal adaletsizlik sorunlarını çözemediği gibi, dezavantajlı gruplarda var olan *saygısızlık* algısını daha da pekiştirebilmektedir. Benzer şekilde, yalnızca federalizm veya özerklik gibi yapısal düzenlemeler ise, bu yapıları ayakta tutacak psikolojik güven temeli olmadan kalıcı olamamakta ve istikrarsız dönemlerde çatışmayı yeniden alevlendirebilmektedir.

¹⁰⁷ Brandon Hamber, *Transforming Societies after Political Violence: Truth, Reconciliation, and Mental Health* (New York, NY: Springer-Verlag New York, 2009), 89.

¹⁰⁸ Rosalind Shaw, *Localizing Transitional Justice: Interventions and Priorities after Mass Violence* (Palo Alto: Stanford University Press, 2010), 65.

¹⁰⁹ Jelena Subotić, *Hijacked Justice: Dealing with the Past in the Balkans* (Ithaca London: Cornell University Press, 2016), 155-161.

¹¹⁰ Lederach, *Building Peace*, 19.

Bu nedenle etkili bir strateji, John Paul Lederach'ın¹¹¹ önerdiği gibi çok katmanlı ve bütüncül bir yaklaşım gerektirir. Bu çerçeve, çatışmanın kimlik, güç ve tanınma gibi temel bileşenlerini aynı anda ele almalı ve müdahaleler kişisel (bilişsel önyargılar, duygular), ilişkisel (temas, diyalog), yapısal (kurumlar, yasalar) ve kültürel (dil, hafıza) düzeylerde entegre bir şekilde yürütülmelidir.

Bu doğrultuda üç aşamalı bir strateji önerilmektedir: İlk aşamada, taraflar arasında karşılıklı tanıma ve *birlikte yaratım* süreçleriyle psikolojik bir zemin oluşturulmalıdır. İkinci aşamada, bu zemine dayalı olarak yapısal reformlar ve temas programları gibi geleneksel stratejiler uygulanmalıdır. Son aşamada ise, yerel sivil toplum inisiyatifleriyle resmi müzakerelerin birbirini desteklediği çok katmanlı bir diplomasi süreci yürütülmelidir. Bu entegre yaklaşım, kökleşmiş çatışmaların dönüşümünde psikolojik ve yapısal unsurları birleştirerek kalıcı bir barışın inşasına olanak sağlayacaktır.

4. Sonuç

Bu makale, gruplar arası çatışmaların geleneksel kavramsallaştırmalarını eleştirerek, özellikle güç asimetrisi, kültürel tehditler ve yapısal adaletsizlikler bağlamında yeni bir çerçeve sunmuştur. Çözümü güç çatışma kavramını genişleterek önerilen *kökleşmiş çatışma* tanımı, dil kısıtlamaları, çatışmanın inkârı ve kendi kaderini tayin talebi gibi unsurları entegre ederek, mevcut alan yazındaki Batı merkezli ve sınırlı örnek odaklı boşlukları doldurmayı amaçlamıştır. Sosyal kimlik yaklaşımı perspektifinden incelendiğinde, çatışmanın nedenleri çok katmanlı bir dinamik olarak ortaya çıkmakta; bu da çatışmanın yalnızca bireysel veya grup düzeyinde değil, toplumsal ve kültürel bağlamda kalıcılığın yol açmaktadır.

Önerilen azaltma stratejileri, psikososyal müdahalelerden yapısal ve siyasi yaklaşımlara, kültürel barış inşasına kadar uzanmakta olup, John Paul Lederach'ın¹¹² dönüşüm yaklaşımıyla bütünleşik bir çerçeve sunmaktadır. Bu stratejilerin başarısı, geleneksel yöntemlerin sınırlılıklarını aşarak, yerel bağlamları, kültürel nüansları ve tarafların duygusal katmanlarını ön plana çıkarılmaya bağlıdır. Özellikle temsili az olan gruplar gibi örnekler üzerinden vurgulandığı üzere, kökleşmiş çatışmaların çözümü, batılı, eğitilmiş,

¹¹¹ Lederach, *Building Peace*, 22.

¹¹² Lederach, *Building Peace*, 55-56.

endüstrileşmiş, sosyoekonomik seviyesi yüksek ve demokratikleşmiş toplumlarda odaklı modellerin ötesinde, kapsayıcı ve eşitlikçi bir paradigma gerektirmektedir.

Bu çalışma, sosyal psikoloji alan yazınına, çatışma dinamiklerini küresel çeşitlilik bağlamında yeniden yorumlayarak katkı sağlamakta; aynı zamanda pratik müdahaleler için teorik bir temel oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalar, önerilen stratejilerin ampirik testlerini temsili az gruplar üzerinde yoğunlaştırmalı, uzun vadeli etkilerini incelemeli ve dijital araçlar gibi yenilikçi yöntemleri entegre etmelidir. Sonuç olarak, kökleşmiş çatışmaların dönüşümü, yalnızca çatışmayı bitirmekle sınırlı kalmamalı; adil, sürdürülebilir ve kimlikleri onurlandıran bir barış inşasını hedeflemelidir. Bu süreç, tarafların birlikte yaratacağı bir gelecek vizyonuyla mümkün olacak, küresel toplumun dayanışmasını gerektirecektir.

Kaynakça

- Abelson, Robert P. "Beliefs Are Like Possessions". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 16/3 (Ekim 1986), 223-250. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1986.tb00078.x>
- Allport, Gordon W. vd. *The Nature of Prejudice*. New York: Basic Books, 25th anniversary ed., Unabridged [Nachdr.], 2015.
- Altemeyer, Bob. *Right-Wing Authoritarianism*. Winnipeg, Manitoba, CA: University of Manitoba Press, 1981.
- Azar, Edward E. *The Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases*. Aldershot, Hampshire: Dartmouth [u.a.], 1990.
- Baroni, Sam E. "Peacemaking in International Conflict: Methods and Techniques". *Peace & Change* 35/3 (Temmuz 2010), 531-533. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2010.00653.x>
- Bar-Tal, Daniel (ed.). *Intergroup Conflicts and Their Resolution*. Psychology Press, 0 Basım, 2011. <https://doi.org/10.4324/9780203834091>
- Bar-Tal, Daniel. "Introduction: Conflicts and Social Psychology". *Intergroup Conflicts and Their Resolution*. Psychology Press, 2011.

- Bar-Tal, Daniel. "Sociopsychological Foundations of Intractable Conflicts". *American Behavioral Scientist* 50/11 (Temmuz 2007), 1430-1453. <https://doi.org/10.1177/0002764207302462>
- Bar-Tal, Daniel. "The Rocky Road Toward Peace: Beliefs on Conflict in Israeli Textbooks". *Journal of Peace Research* 35/6 (Kasım 1998), 723-742. <https://doi.org/10.1177/0022343398035006005>
- Bauman, Zygmunt. *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press, Repr., 2008.
- Boldry, Jennifer G. vd. "Measuring the Measures: A Meta-Analytic Investigation of the Measures of Outgroup Homogeneity". *Group Processes & Intergroup Relations* 10/2 (Nisan 2007), 157-178. <https://doi.org/10.1177/1368430207075153>
- Bornstein, Gary. "Intergroup Conflict: Individual, Group, and Collective Interests". *Personality and Social Psychology Review* 7/2 (Mayıs 2003), 129-145. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0702_129-145
- Boucher, Geoff. *Critical Theory and the Authoritarian Personality*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1st ed., 2025.
- Brewer, Marilynn B. "The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time". *Personality and Social Psychology Bulletin* 17/5 (Ekim 1991), 475-482. <https://doi.org/10.1177/0146167291175001>
- Brigg, Morgan - Bleiker, Roland. *Mediating across Difference: Oceanic and Asian Approaches to Conflict Resolution*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2014.
- Brown, Rupert - Cehajic, Sabina. "Dealing with the Past and Facing the Future: Mediators of the Effects of Collective Guilt and Shame in Bosnia and Herzegovina". *European Journal of Social Psychology* 38/4 (Haziran 2008), 669-684. <https://doi.org/10.1002/ejsp.466>
- Burton, John W. *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*. Lanham, Md.: Univ. Pr. of America, 1987.

- Cairns, Ed - Mícheál D. Roe (ed.). *The Role of Memory in Ethnic Conflict*. London: Palgrave Macmillan UK, 2003. <https://doi.org/10.1057/9781403919823>
- Cattell, Vicky. "Poor People, Poor Places, and Poor Health: The Mediating Role of Social Networks and Social Capital". *Social Science & Medicine* 52/10 (Mayıs 2001), 1501-1516. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00259-8](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00259-8)
- Chagnon, Napoleon A. *Yaɲomamö*. Belmont, Calif: Wadsworth Cengage Learning, 6. ed., the Legacy ed., 2013.
- Cohen, Dov vd. "Insult, Aggression, and the Southern Culture of Honor: An 'Experimental Ethnography.'" *Journal of Personality and Social Psychology* 70/5 (Mayıs 1996), 945-960. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.945>
- Coleman, Peter T. "Characteristics of Protracted, Intractable Conflict: Toward the Development of a Metaframework-I." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 9/1 (Mart 2003), 1-37. https://doi.org/10.1207/S15327949PAC0901_01
- Coleman, Peter T. *The Five Percent: Finding Solutions to Seemingly Impossible Conflicts*. New York: PublicAffairs, 1st ed., 2011.
- Cordell, Karl vd. (ed.). *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict*. Routledge, 0 Basım, 2016. <https://doi.org/10.4324/9781315720425>
- Crystal, David. *Language Death*. Cambridge University Press, 1. Basım, 2002. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139871549>
- Çoksan, Sami - Cingöz-Ulu, Banu. "Group Norms Moderate the Effect of Identification on Ingroup Bias". *Current Psychology* 41/1 (Ocak 2022), 64-75. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02091-x>
- Çoksan, Sami - Sağlamöz, Ahmed Faruk. "Egalitarian Norms Can Deflate Identity-Bias Link in Real-Life Groups". ed. I-Ching Lee. *PLOS One* 20/8 (28 Ağustos 2025), e0330484. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0330484>
- David, Ohad - Bar-Tal, Daniel. "A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example". *Personality and Social Psychology Review* 13/4 (Kasım 2009), 354-379. <https://doi.org/10.1177/1088868309344412>

- De Dreu, Carsten Kw - Beersma, Bianca. "Conflict in Organizations: Beyond Effectiveness and Performance". *European Journal of Work and Organizational Psychology* 14/2 (Haziran 2005), 105-117. <https://doi.org/10.1080/13594320444000227>
- Deutsch, Morton (ed.). *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. San Francisco, Calif: Jossey-Bass, 2. ed., 2006.
- Duckitt, John - Fisher, Kirstin. "The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes". *Political Psychology* 24/1 (Mart 2003), 199-222. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00322>
- Eidelson, Roy J. - Eidelson, Judy I. "Dangerous Ideas: Five Beliefs That Propel Groups toward Conflict." *American Psychologist* 58/3 (Mart 2003), 182-192. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.3.182>
- Fisher, Ronald J. *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*. New York, NY: Springer New York, 1990. <https://doi.org/10.1007/978-1-4612-3288-9>
- Gaertner, Samuel L. vd. "The Common Ingroup Identity Model: Recategorization and the Reduction of Intergroup Bias". *European Review of Social Psychology* 4/1 (Ocak 1993), 1-26. <https://doi.org/10.1080/14792779343000004>
- Galtung, Johan. "Violence, Peace, and Peace Research". *Journal of Peace Research* 6/3 (Eylül 1969), 167-191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Gillis, A. R. - Hagan, John. "Delinquent Samaritans: Network Structure, Social Conflict, and the Willingness to Intervene". *Journal of Research in Crime and Delinquency* 27/1 (Şubat 1990), 30-51. <https://doi.org/10.1177/0022427890027001003>
- Grant, Leigh H. vd. "Lingua Franca as a Hidden Barrier to Conflict Resolution". *Journal of Conflict Resolution* 67/5 (Mayıs 2023), 979-1006. <https://doi.org/10.1177/00220027221123316>
- Gray, Jeffrey Alan. *The Psychology of Fear and Stress*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. ed., repr. (With corrections)., 1991.

- Graziano, William G. vd. "Agreeableness, Empathy, and Helping: A Person × Situation Perspective." *Journal of Personality and Social Psychology* 93/4 (2007), 583-599. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.4.583>
- Halperin, Eran. "Group-Based Hatred in Intractable Conflict in Israel". *Journal of Conflict Resolution* 52/5 (Ekim 2008), 713-736. <https://doi.org/10.1177/0022002708314665>
- Halperin, Eran vd. (ed.). *Psychological Intergroup Interventions: Evidence-Based Approaches to Improve Intergroup Relations*. Milton: Taylor & Francis Group, 2024.
- Hamber, Brandon. *Transforming Societies after Political Violence: Truth, Reconciliation, and Mental Health*. New York, NY: Springer-Verlag New York, 2009. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-89427-0>
- Hammond, W. Rodney - Yung, Betty. "Psychology's Role in the Public Health Response to Assaultive Violence among Young African-American Men." *American Psychologist* 48/2 (Şubat 1993), 142-154. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.2.142>
- Heider, Jeremy D. vd. "Trait Expectancies and Stereotype Expectancies Have the Same Effect on Person Memory". *Journal of Experimental Social Psychology* 43/2 (Mart 2007), 265-272. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.01.004>
- Henrich, Joseph vd. "The Weirdest People in the World?" *Behavioral and Brain Sciences* 33/2-3 (Haziran 2010), 61-83. <https://doi.org/10.1017/S0140525X0999152X>
- Hewstone, Miles vd. "Intergroup Contact and Intergroup Conflict." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 20/1 (Şubat 2014), 39-53. <https://doi.org/10.1037/a0035582>
- Hill, Hope M. vd. "Sociocultural Factors in the Etiology and Prevention of Violence among Ethnic Minority Youth." *Reason to Hope: A Psychosocial Perspective on Violence & Youth*. ed. Leonard D. Eron vd. 59-97. Washington: American Psychological Association, 1994. <https://doi.org/10.1037/10164-002>

- Hofstede, Geert - McCrae, Robert R. "Personality and Culture Revisited: Linking Traits and Dimensions of Culture". *Cross-Cultural Research* 38/1 (Şubat 2004), 52-88. <https://doi.org/10.1177/1069397103259443>
- Kessler, Thomas vd. (ed.). *Intergroup Relations: The Role of Motivation and Emotion*. Hove New York: Psychology Press, Taylor & Francis Group, 2009. <https://doi.org/10.4324/9780203877005>
- Kim, Ŭi-ch'öl (ed.). *Individualism and Collectivism: Theory, Method and Applications*. Thousands Oaks: Sage Publ, Nachdr., 1998.
- Lalljee, Mansur vd. "Unconditional Respect for Persons and the Prediction of Intergroup Action Tendencies". *European Journal of Social Psychology* 39/5 (Ağustos 2009), 666-683. <https://doi.org/10.1002/ejsp.564>
- Lalonde, Richard N. - Silverman, Randy A. "Behavioral Preferences in Response to Social Injustice: The Effects of Group Permeability and Social Identity Salience." *Journal of Personality and Social Psychology* 66/1 (Ocak 1994), 78-85. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.1.78>
- Lederach, John Paul. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC: United States Inst. of Peace Press, 9. printing., 2010.
- Lerner, Jennifer S. - Keltner, Dacher. "Fear, Anger, and Risk." *Journal of Personality and Social Psychology* 81/1 (2001), 146-159. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.1.146>
- Lim, May vd. "Global Pattern Formation and Ethnic/Cultural Violence". *Science* 317/5844 (14 Eylül 2007), 1540-1544. <https://doi.org/10.1126/science.1142734>
- Lindner, Evelin. *Making Enemies: Humiliation and International Conflict*. Westport, Conn: Praeger Security International, 2006. <https://doi.org/10.5040/9798400681479>
- Liu, James H. - Hilton, Denis J. "How the Past Weighs on the Present: Social Representations of History and Their Role in Identity Politics". *British Journal of Social Psychology* 44/4 (Aralık 2005), 537-556. <https://doi.org/10.1348/014466605X27162>

- Matz, David C. - Wood, Wendy. "Cognitive Dissonance in Groups: The Consequences of Disagreement." *Journal of Personality and Social Psychology* 88/1 (2005), 22-37. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.1.22>
- McPherson, Sterling - Parks, Craig D. "Intergroup and Interindividual Resource Competition Escalating into Conflict: The Elimination Option." *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice* 15/4 (Aralık 2011), 285-296. <https://doi.org/10.1037/a0024938>
- Montalvo, José G - Reynal-Querol, Marta. "Ethnic Polarization, Potential Conflict, and Civil Wars". *American Economic Review* 95/3 (01 Haziran 2005), 796-816. <https://doi.org/10.1257/0002828054201468>
- Nadler, Arie vd. (ed.). *The Social Psychology of Intergroup Reconciliation*. Oxford University Press, 2008. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195300314.001.0001>
- Nisbett, Richard E. - Cohen, Dov. *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder, Colo Oxford: Westview Press, 1996.
- Niv-Solomon, Anat. *Cooperation and Protracted Conflict in International Affairs*. Cham: Springer International Publishing, 2017. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-45805-2>
- Nowak, Martin A. vd. "Fairness Versus Reason in the Ultimatum Game". *Science* 289/5485 (08 Eylül 2000), 1773-1775. <https://doi.org/10.1126/science.289.5485.1773>
- Oakes, Penelope J. vd. *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell, 1. publ., 1994.
- Petersen, Roger D. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe*. Cambridge University Press, 1. Basım, 2002. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511840661>
- Pettit, Gregory S. vd. "Dimensions of Social Capital and Life Adjustment in the Transition to Early Adulthood". *International Journal of Behavioral Development* 35/6 (Kasım 2011), 482-489. <https://doi.org/10.1177/0165025411422995>

- Pratto, Felicia vd. "Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes." *Journal of Personality and Social Psychology* 67/4 (Ekim 1994), 741-763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Quattrone, George A. - Jones, Edward E. "The Perception of Variability within In-Groups and out-Groups: Implications for the Law of Small Numbers." *Journal of Personality and Social Psychology* 38/1 (Ocak 1980), 141-152. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.38.1.141>
- Reicher, Stephen vd. "Making a Virtue of Evil: A Five-Step Social Identity Model of the Development of Collective Hate". *Social and Personality Psychology Compass* 2/3 (Mayıs 2008), 1313-1344. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00113.x>
- Reicher, Stephen vd. "The Social Identity Approach in Social Psychology". *The SAGE Handbook of Identities*. kitap editörü Margaret Wetherell - Chandra Mohanty, 45-62. 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom: SAGE Publications Ltd, 2010. <https://doi.org/10.4135/9781446200889.n4>
- Riketta, Michael. "Cognitive Differentiation between Self, Ingroup, and Outgroup: The Roles of Identification and Perceived Intergroup Conflict". *European Journal of Social Psychology* 35/1 (Ocak 2005), 97-106. <https://doi.org/10.1002/ejsp.234>
- Sandole, Dennis J. D. (ed.). *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*. London: Routledge, Paperback publ., 2011.
- Schneider, David J. *The Psychology of Stereotyping*. New York, NY: Guilford Press, Paperback ed., 2005.
- Schuman, Howard - Scott, Jacqueline. "Generations and Collective Memories". *American Sociological Review* 54/3 (Haziran 1989), 359. <https://doi.org/10.2307/2095611>
- Sedikides, Constantine vd. (ed.). *Intergroup Cognition and Intergroup Behavior*. Psychology Press, 0 Basım, 2013. <https://doi.org/10.4324/9780203763575>

- Shaw, Rosalind. *Localizing Transitional Justice: Interventions and Priorities after Mass Violence*. Palo Alto: Stanford University Press, 2010.
- Sherif, Muzafer (ed.). *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation*. Middletown, Conn: Wesleyan Univ. Press, 1988.
- Sidanius, Jim vd. "Vladimir's Choice and the Distribution of Social Resources: A Group Dominance Perspective". *Group Processes & Intergroup Relations* 10/2 (Nisan 2007), 257-265. <https://doi.org/10.1177/1368430207074732>
- Smith, Edward E. vd. "Structure and Process in Semantic Memory: A Featural Model for Semantic Decisions." *Psychological Review* 81/3 (Mayıs 1974), 214-241. <https://doi.org/10.1037/h0036351>
- Staal, Mark A. *Stress, Cognition, and Human Performance: A Literature Review and Conceptual Framework*. S.l.: BIBLIOGOV, 2013.
- Staub, Ervin. "The Origins and Prevention of Genocide, Mass Killing, and Other Collective Violence." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 5/4 (Ekim 1999), 303-336. https://doi.org/10.1207/s15327949pac0504_2
- Staub, Ervin. *The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others*. Cambridge University Press, 1. Basım, 2003. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511615795>
- Subotić, Jelena. *Hijacked Justice: Dealing with the Past in the Balkans*. Ithaca London: Cornell University Press, 2016.
- Tajfel vd. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict". *The Social Psychology of Intergroup Relations*. 33-37. Brooks/Cole, 1979.
- Tam, Tania vd. "The Impact of Intergroup Emotions on Forgiveness in Northern Ireland". *Group Processes & Intergroup Relations* 10/1 (Ocak 2007), 119-136. <https://doi.org/10.1177/1368430207071345>
- Ting-Toomey, Stella. "Chapter 1. Intercultural Conflict Interaction Competence: From Theory to Practice". *The Intercultural Dynamics of Multicultural Working*. ed. Maria Manuela Guilherme vd. 21-40. Multilingual Matters, 2010. <https://doi.org/10.21832/9781847692870-005>

- Tropp, Linda R. - Wright, Stephen C. "Ingroup Identification as the Inclusion of Ingroup in the Self". *Personality and Social Psychology Bulletin* 27/5 (Mayıs 2001), 585-600. <https://doi.org/10.1177/0146167201275007>
- Turner, John C. - Reynolds, Katherine J. "Self-Categorization Theory". *Handbook of Theories of Social Psychology*. kitap editörü Paul Van Lange vd., 399-417. 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom: SAGE Publications Ltd, 2012. <https://doi.org/10.4135/9781446249222.n46>
- Weiner, Eugene. *The Handbook of Interethnic Coexistence*. New York: Continuum, 1998.
- Wheeler, Mary E. - Fiske, Susan T. "Controlling Racial Prejudice: Social-Cognitive Goals Affect Amygdala and Stereotype Activation". *Psychological Science* 16/1 (Ocak 2005), 56-63. <https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2005.00780.x>
- Whitley, Bernard E. "Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation, and Prejudice." *Journal of Personality and Social Psychology* 77/1 (Temmuz 1999), 126-134. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.1.126>